

УДК 351.741.087(4+73)

Олена Юхимівна СИНЯВСЬКА,*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної діяльності
та поліцейстики факультету № 6**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6386-4151>*

ЩОДО РОЗУМІННЯ БАЗОВИХ ПІДХОДІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Головним і вирішальним елементом поліцейського апарату будь-якої країни є персонал поліції – саме від нього, у першу чергу, залежить ефективність усіх правових, організаційних, матеріально-технічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення правопорядку.

Характерною ознакою діяльності поліції розвинутих країн світу є висока соціальна і правова захищеність поліцейського, що спонукає його до відповідального виконання обов'язків, професійного зростання, тягне за собою престижність правоохоронної діяльності, загальне покращення ефективності роботи поліції.

Враховуючи вищезазначене, у західних країнах значна увага приділяється забезпеченню відповідного соціального статусу працівника поліції, відбору кандидатів та науково-обґрунтованому просуванню працівників поліції по службі. Поліцейський персонал є складовою частиною національної бюрократії. М. Вебер, який дав класичне визначення бюрократії, вважав її основними ознаками: 1) ієрархію посад; 2) формалізовані правила діяльності; 3) постійну роботу та гарантовану зарплату чиновника у відповідності до займаної посади; 4) розподіл функцій між чиновниками всередині установи [1, р. 30]. Американський соціолог Р. Райх до цих ознак відносив також відносини начальствування та підпорядкування [2, р. 45].

Яким же чином забезпечується в західних країнах соціальний статус працівника поліції? Соціальний статус – це стан людини або групи в соціально-стратифікаційній структурі суспільства, який обумовлений соціально-економічним становищем (тобто характером та змістом праці, його оцінкою з боку суспільства, рівнем освіти, рівнем доходу) та правовими гарантіями (обсяг прав, обов'язків та рівень відповідальності) [3, с. 420]. Привабливість або непривабливість соціального статусу знаходить своє відображення в громадській думці,

впливає на престиж тієї чи іншої професійної діяльності. Працівники бюрократичного апарату (в тому числі й поліцейські) в усьому світі мають деякі привілеї порівняно з рядовими громадянами. Це, передусім, постійне місце роботи, можливість систематично підвищуватися по службі, гарантована заробітна плата та пенсія, особливий правовий захист тощо.

Поряд з цим, такі особи мають і певні обов'язки, які базуються на п'яти основних принципах, що поширюються і на діяльність державних службовців (в тому числі й поліції) і в Україні: 1) принцип підпорядкування вищестоящому керівнику, з якого випливає обов'язок кожного службовця виконувати накази та розпорядження компетентного начальника. При цьому законодавство і судова практика демократичних країн чітко дотримуються положення, що службовець не тільки має право, але й зобов'язаний не виконувати розпорядження, яке є явно незаконним, межує із злочином або пов'язано з негативними наслідками для громадського порядку [4, р. 46, 47]; 2) державний службовець повинен безроздільно присвятити себе публічній службі, звідки випливає, що він не може займатися ще якоюсь діяльністю, пов'язаною з отриманням прибутків (виключення – робота у сфері науки, мистецтва та літератури). Втім, заборона на участь у підприємницькій діяльності для державних службовців існує не в усіх країнах. Наприклад, у США вони можуть бути держателями акцій, співвласниками або компаньйонами керівників підприємств або фірм, але лише за умови, коли бізнес не зашкоджує інтересам служби. Організація та ефективність проведення контролю з метою виключити зловживання з боку чиновників, наділених правом займатися бізнесом, є однією з важливих умов захисту від корупції; 3) принцип незацікавленості державного службовця, тісно пов'язаний з попереднім: йому заборонено проявляти особливу зацікавленість у роботі будь-яких підприємств, установ та організацій, які так чи інакше залежать або підконтрольні державному органу, де працює такий службовець. Адже інакше чиновник «може проявити особисті пристрасті, чим завдасть шкоди публічній службі, дискредитує її або поставить себе в неправильне становище» [там же, р. 53]; 4) принцип нерозголошення службових даних. Це стосується як інформації, що становить державну та службову таємницю, так і матеріалів, які стали відомі поліцейському в зв'язку з його професійною діяльністю, «оприлюднення яких може завдати шкоди суспільним та приватним, державним та майновим інтересам» [там же, р. 52]. При цьому у першому випадку винний у розголошенні підлягає кримінальній відповідальності, а у другому такі дії розглядаються як

дисциплінарний проступок, причому до дисциплінарної відповідальності винна особа може притягатися як за скаргою потерпілої особи, так і з ініціативи керівництва; 5) нарешті, п'ятий принцип передбачає для державних службовців обмеження на участь у політичному житті суспільства. Тобто при збереженні права голосувати на виборах різних рівнів, чиновники позбавлені права бути членами політичних партій, брати участь в їхніх заходах, висувати свої кандидатури на виборах, укладати, друкувати та поширювати публікації та іншим чином проводити пропаганду та агітацію ідеологічного характеру. Департизація поліції вважається гарантією її неупередженого ставлення до реалізації різних соціальних прошарків у сфері охорони правопорядку і, як наслідок, сприяє набуттю довіри та необхідної підтримки з боку населення.

У відповідності до названих принципів, національними законодавчими та іншими нормативними актами різних країн регулюється положення персоналу поліцейських формувань. При цьому поліцейські займають специфічне місце серед інших державних службовців, що обумовлюється характером покладених на поліцію функцій. Систему норм, які регулюють організацію служби в поліцейських формуваннях та правовий стан їх працівників, становлять, як правило, загальнонаціональні закони «Про поліцію», декрети та укази глав держав і керівників виконавчої влади, нормативні акти органів місцевого самоврядування, які містять положення щодо правового режиму окремих категорій поліцейського персоналу. Усі такі документи містять вказівки на те, що особовий склад поліції утворює особливу категорію у публічній службі і має відповідний статус.

Враховуючи високу суспільну значимість поліцейської діяльності, законодавці більшості країн прагнуть забезпечити її так би мовити безперервний характер. Тому у Великобританії, США, Швеції, Фінляндії, ФРН, Іспанії, Греції та інших державах поліцейським заборонено виявляти колективні протести у вигляді страйків та інших акцій, тому що це може привести до серйозних порушень правопорядку. Втім, страйки та масові маніфестації інколи відбуваються. Так, у 1988 р. в Італії після вбивства терористами декількох карабінерів працівники поліції оголосили страйк з метою введення додаткових заходів щодо забезпечення свого правового захисту. У 1989 р. в Португалії охоронці правопорядку Лісабону вимагали від уряду права на створення власних профспілок [5, р. 13].

Призначення та положення інституту поліції обумовлює надання її персоналу цілого ряду специфічних прав (і, відповідно, обов'язків), спрямованих на виконання правоохоронних функцій.

При цьому законодавство встановлює лише загальні межі повноважень поліцейських. Зарубіжні дослідники звертають увагу на яскраво виявлений дискреційний характер багатьох поліцейських повноважень, особливо в країнах англо-саксонської правової системи [6, р. 301]. Однак, це не знижує в цілому авторитет поліцейських, який, як вже зазначалося, достатньо високий у демократичних країнах. Уряди цих країн вважають за необхідне надання поліцейським права дискреційної демонстрації сили для стримування злочинності, і це знаходить розуміння більшості населення. Що стосується інших нематеріальних прав персоналу поліції, необхідно відзначити право на особливий правовий захист. У відповідності до кримінального законодавства та спеціальних законів зарубіжних держав поліцейські охороняються від погроз, наклепу, образи, при цьому мова йде не тільки про захист від дій, які є кримінальними правопорушеннями, але й від усіх інших, які перешкоджають виконання покладених на поліцію функцій.

Дуже важливе значення для забезпечення відповідного соціального статусу мають також матеріальні права та привілеї (грошові виплати, надання житла, автотранспорту тощо). Особливу роль відіграють грошові виплати – заробітна плата та пенсія. Грошові утримання чиновників правоохоронних органів взагалі, і поліцейських зокрема, є платою не тільки за працю, але й за лояльність до існуючої системи влади, готовність її захищати.

Вивчення, узагальнення і, по можливості, впровадження досвіду роботи з персоналом зарубіжних країн допоможе зробити крок уперед на шляху подальшої професіоналізації, демократизації та гуманізації поліції України.

Список бібліографічних посилань

1. Weber M. *Economy and Society*. Berkley, 1978.
2. Raih R. *Burokratia*. N.Y., 1980.
3. Бандурка О.М., Соболев В.О. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ: Підручник. Х.: Вид-во Ун-ту внутр.справ, 2000. 480 с.
4. Grassi A. *Principi di Servizi di Stato*. R., 1990.
5. *Polizia moderna*. – 1988. – №8.
6. Mauro S. *La Polizia Contemporanea*. R., 1993.

Одержано 05.04.2021